

Harlösa kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2016-10-17

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Harlösa kyrka

Löberöds församling, Frosta kontrakt, Lunds stift,
Harlösa socken, Harlösa 70:1, Eslövs kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Harlösa kyrkby i Eslövs kommun är belägen nordväst om Vombsjön, på en åsrygg invid Kävlingeån som historiskt varit en viktig transportled från havet in i landet. Arkeologiska fynd i närområdet visar på boplatser sedan tidig stenålder, och en första permanent bybildning var under bronsåldern belägen nere i dalgången närmare Kävlingeån. I namnet Harlösa lär förledet beteckna torr, stenig mark, medan efterledet är en benämning på en sluttande eller lutande äng. Namnet, som således beskriver förutsättningarna på platsen, har genom åren skrivits på en rad olika sätt varav det äldst kända är Harthlose på 1200-talet. Byn är sannolikt en av de äldsta byarna i Frosta härad och var under lång tid också dess största.

Harlösa har historiskt sett haft nära kopplingar till Hjularöds gods, vilket genom skriftliga källor är belagt sedan medeltiden. Kyrkan har med största säkerhet fungerat som patronatskyrka under Hjularöd, och innan laga skifte vid mitten av 1800-talet utgjordes socknen närmast uteslutande av Hjularöds frälsejord eller underliggande gårdar. Av kyrkbyn, där kyrkan låg centralt belägen norr om bygatan, återstår efter

*Flygbild över Harlösa 2014, tagen från norr med utsikt över stationsområdet och Kävlingeån.
Foto: Pär-Martin Hedberg.*

skiftet endast ett fåtal byggnader, där ibland prästgården och Harlösa donationshus som 1823–24 uppfördes som fattighus för tidigare anställda vid godset. Donationshuset byggnadsminnesförklarades 1993. När järnvägen mellan Kävlinge och Sjöbo drogs genom bygden under 1900-talets första decennium kom Harlösa station att anläggas nere i dalgången söder om kyrkbyn. Här växte snart ett stationssamhälle fram, vilket med åren expanderade genom bland annat villabebyggelse på slutningszonen mot kyrkan och kyrkbyn i norr, som på så vis har hamnat i utkanten av den tätort vi ser idag.

Kyrkobyggnaden

Harlösa kyrka uppfördes som en romansk stenkyrka bestående av långhus samt ett lägre och smalare kor med halvrund absid i öster. Stenkyrkan, som tros ha föregåtts av åtminstone en träkyrka, byggdes sannolikt i slutet av 1100-talet. Senare tillkom ett torn i väster och på 1300-talet ett vapenhus i söder. Kyrkorummet valvslogs troligen på 1400-talet, vilket även föranledde att nya fönster upptogs.

Vid slutet av 1500-talet fick kyrkan en ny altaruppsats. 1641 tillverkade den namnkunnige bildhuggaren Jacob Kremberg den predikstol som ännu är bevarad i kyrkan. Runt samma tid anlades en sakristia söder om koret från vilken familjerna von Buchwalds och von Liewens familjegravar under koret kunde nås.

1682 genomfördes en syning av framtida reparationsbehov, vilket är den äldsta bevarade beskrivningen av Harlösa kyrka. Protokollet ger ingen fullständig bild av kyrkans dåtida utformning, men det framgår bland annat att kyrkan i sin helhet hade bly-avtäckta tak, vilket tyder på att Harlösa var en relativt välbeställd socken. Dessutom framkommer att generalmajoren von Buchwald skänkt mässhake, altarkläde, nattvardskalk och oblatskål till kyrkan.

Harlösa by drabbades 1710 av en stor brand som också skadade kyrkans tak. Särskilt tycks detta ha gällt torntaket, som tidigare sannolikt utgjorts av ett pyramidtak men som vid reparationsarbetena ersattes av ett sadeltak och murade gavlar. På 1740-talet integrerades tornets nedre våning i kyrkorummet, där plats förbehölls katekumenerna (det vill säga nattvardsbarnen eller i modernt tal konfirmanderna). Dessutom utökades kyrkan med en större korsarm i norr bekostad av familjen de Dellwig.

Tornets reparationsarbeten till trots var det i slutet av 1700-talet i så dåligt skick att en fristående klockstapel fick uppföras norr om absiden. 1828 togs emellertid beslut om att uppföra ett nytt torn väster om det gamla tornet, som därmed revs till samma nockhöjd som långhuset och nu helt införlivades i detsamma. I det nya tornet, som stod färdigt 1831, inrymdes nytt vapenhus i bottenvåningen och därför revs även vapenhuset i söder från 1300-talet.

Runt 1880 ersattes sakristian från 1600-talet av en ny och större sakristia på samma plats. På en karta som upprättades i samband med laga skifte 1855–56 syns dock ingen

sakristia, möjligen har 1600-talstillbyggnaden rivits några decennier tidigare. Under andra hälften av 1800-talet fasas takens blyplåt ut till förmån för svartplåt (järnplåt). Tornet var vid uppförandet tegeltäckt men hade kopparkläts redan 1845. På 1860-talet förstoras kyrkans fönsteröppningar, som fram till dess varit försedda med järngaller, och förses med nya fönster.

1890 genomgår kyrkan en större invändig renovering. Väggarnas rappning knackas ner och ersätts av ny finputs. Kyrkbänkarna byts ut och brädgolv läggs under samtliga sittplatser. Bänkarna samt övriga träarbeten som tidigare var vitmålade förses med ekimiterande ådringsmåleri, undantaget balustrarna i altarskranket och orgelläktaren vilka bronseras.

1926 upprättar arkitekt Einar Lundberg ett förslag för installation av elektrisk belysning och restaureringsarbeten. Bland annat föreslås att orgelläktaren flyttas till den norra tillbyggnaden, att predikstolen sänks, att altaret flyttas tillbaka till absiden samt att värmeledning installeras. Någon flytt av orgelläktaren realiseras aldrig, däremot beslutas två år senare att installera en ny orgel i den befintliga fasaden. Sänkningen av predikstolen och de elektriska installationerna förverkligas inte förrän på 1940-talet.

Kyrkorummet mot koret. Bilden kan möjligen vara tagen i samband med att Einar Lundberg upprättar ett restaureringsförslag 1926. Predikstolen har ännu inte sänkts och bänkinredning och altarring är ekådrade. Foto: Okänd. Bilden hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddata-bas Kulturmiljöbild.

1948 upptäckts en äldre trappa i den del av långhusets norra mur som tidigare utgjorde kyrkans torn. 1951 lämnar Kungliga Byggnadsstyrelsen tillstånd till att den rödmålade svartplåten på långhus, kor samt norra tillbyggnaden byts ut mot rött taktegel. 1957 restaureras predikstol, herrskapsbänkar och epitafier av konservator Osvald Oswald. Fyra år senare får kyrkan ny orgel tillverkad av A. Mårtensson Orgelfabrik i Lund och 1968 utformar arkitekt Torsten Leon-Nilsson ett förslag för väntrum och förvaring under läktaren.

Vid en enklare reovering 2006 upptäcktes fuktrelaterade skador i väggar och golv, varför församlingen ansåg det lämpligt att genomföra en rad förändringar av kyrkorummets utformning som diskuterats under en längre tid. Restaurerings- och ombyggnadsprojektet under ledning av Mikael Forsberg/Itark Arkitektkontor föranledde att kyrkan hölls stängd från januari 2006 till påsken 2008. Vid kyrkans nyöppnande hade hela kyrkorummet förutom korsarmens mittgång fått nya golv och golvnivåer hade jämnats ut. Läktarunderbyggnaden från slutet av 1960-talet var borttagen, precis som de två främsta bänkraderna i långhuset och samtliga bänkar i korsarmen, vilka ersatts med lösa stolar. Vidare var predikstolen ombyggd, altarringen kortad och sakristians inredning i sin helhet utbytt. Projektet innefattade även bättringsarbeten i exteriören samt dränerings- och reparationsarbeten i gravkoren. Arkeologiska undersökningar knutna till dessa arbeten kunde konstatera att koret ursprungligen haft kullerstensgolv, medan undersökningar av fasadputsens visade att kyrkan vid något tillfälle i sin helhet varit avfärgad i en gul kulör.

2009–2010 byttes tornspiran ut och 2011 vittades kyrkan invändigt.

Exteriör

Harlösa kyrkas planform bestod ursprungligen av långhus och kor med absid. Idag har kyrkan tillbyggnader i form av västtorn, sakristia på korets södra sida samt en korsarm i norr. Koret är smalare och lägre än långhuset och liknande förhållande råder mellan absid och kor. Även västtornet är smalare än långhuset. Det tidigare tornet, idag den västra delen av långhuset, har samma bredd som långhuset och åt norr till och med bredare. Detta har sin förklaring i den torntrappa som inrymdes i murverket och som återupptäcktes 1948.

Kyrkans grundläggning utgörs sannolikt av en kallmur av natursten. Ovan mark vilar murarna på en sockel i stenkolstjärad natursten. Ett par decimeter under marknivå vilar de romanska byggnadsdelarna på en skråkantsavslutad sockel i finhuggen röd Övedsandsten, vilken således varit synlig ovan mark tidigare. Sakristians sockel består av omålade granitkvadrar med skråhuggen kant.

Murverken är uppförda i tuktad gråsten med hörn och omfattningar i sandsten. Sakristians väggar är murade i tegel. Fasaderna är spritputsade och avfärgade med vit kalkfärg, förutom sakristian som är slätputsad med ritsat kvadermönster och avfärgad med kalkcementfärg. Vid takfoten avslutas fasaderna med en enkel gesims. På

Kyrkan från nordost.

den ursprungliga delen av södra långhusväggen ans under gesimsen en rundbågefris. Frisen går igen på såväl sakristian som absiden och korets norra vägg, men är här mer framträdande. På sakristian har den dessutom en mer distinkt och exakt utformning, sannolikt är den formgjuten.

Tornets tälttak är täckt med fibercementplattor medan lanterninen med kvadratisk bas och latinskt kors är avtäckt med svartmålad plåt. Absidens hjälmatak har rödmålad plåt i skivtäckning. Övriga tak utgörs av sadeltak, som på norra korsarmen är valmat, täckta med rött enkupigt tegel.

Kyrkans fönster består till största del av högresta rundbågiga och brunmålade gjutjärnsfönster. I sakristian och absiden är fönstren mindre men har i övrigt snarlik utformning. I sakristians gavel och i tornets andra våning över västentrén finns vardera ett rundfönster. Tornets tredje våning, klockvåningen, har stickbågiga ljudöppningar med jalousiluckor i samtliga väderstreck. Solbänkarna är utförda i slät gråmålad betong förutom i ljudluckorna där vitmålad plåt använts.

Kyrkans huvudentré i väst utgörs av en inåtgående pardörr i svartmålat trä med enkelt utformade fyllningar. Pardörrarna sitter i en rundbågig dörröppning som i tre steg kra-

gar ut i en betonggjuten perspektivportal med parställda engagerade kolonnetter. Entrén nås via en trappa i tre steg av lågerhuggna granitkvadrar. Prästingången återfinns i sakristians östra fasad, genom en rundbågig oljad ekdörr med panel i fiskbensmönster. Norrportalen i korsarmen utgörs av en pardörr i brunlackat trä med rundbågigt överljus som är spröjsat i likhet med kyrkans övriga fönster.

Interiör

Genom huvudentrén i väster nås sakristian i tornets bottenvåning. Golvet är belagt med kvadratisk kalksten och väggarna är putsade och vitkalkade. Utmed norra väggen löper en gråmålad torntrappa i trä och under den ett förrådsutrymme bakom en gråmålad vägg i stående träpanel. Även det platta innertaket är utfört i gråmålad panel. Från taket hänger en enkel lykta i järn. I söder utgör ett högrest rundbågigt fönster med innerbågar i trä vapenhusets enda ljusinsläpp. I öster leder en stickbågig öppning med en brunmålad pardörr av stående plank vidare in i kyrkorummet. Vapenhuset är möblerat med en lös kyrkbänk och ett bord med hylla för trycksaker.

Tornets två övriga våningar har bjälklag i trä och plankgolv. Väggarna är grovt putsade och avkalkade i vitt. Tredje våningen, klockvåningen har ljudluckor i samtliga väderstreck bestående av brunmålade horisontella jalusigaller som öppnas manuellt. Mitt i våningsplanet står klockbocken i ek. En smal stege leder upp till lanterninen.

Vinden nås från tornets andra våning, via en enkel trätrappa och en rundbågig dörroppning. Takstolskonstruktionen i furu är av gotisk typ med sparrar, hanbjälkar samt knäbockar på dubbla remstycken. Dessutom finns fyra bindbjälkar mellan de oisolerade valvkapporna. Över kor och långhus finns rester av kyrkans ursprungliga smala och rundbågiga fönster. Det finns även rester av kalkmålningar på östra korväggen. Dessa ansågs av arkitekt Theodor Wählin och professorn i konstarkeologi Otto Rydbeck i början av 1900-talet ha samma upphovsman som målningarna i Hammarlunda kyrka, en teori som senare har motsagts av teologie dr Knud Banning. I långhusets norra mur, närmast nuvarande tornet, finns rester av det tidigare tornets torntrappa. På vinden förvaras delar av kyrkans första orgel.

Långhuset är indelat i tre travéer med kryssvalv samt det ursprungliga tornet i väster som har plant, brädat innertak. Här syns dock vederlagen efter en tidigare valvslagning. Valven är vitputsade med ribbor som vilar på knippepilastrar i rak och enkel utformning. Kyrkorummets väggar är slätputsade och vitkalkade.

Två öppna bänkkvarter ståendes på ett upphöjt trägolv omger mittgången, som är belagd med röda terrakottaplattor, åttkantiga med kvadratiska mellanstenar, från Horns tegelbruk i Västergötland. Fönstren har innerbågar i trä. I långhusets sydöstra hörn står den numera pelarburna predikstolen vars trappa sträcker sig bakåt in i koret.

Orgelläktaren i väster med utpräglat nyklassicistiskt formspråk upptar hela långhusets bredd. Läktaren nås via en trappa i långhusets sydvästra hörn och vilar i murverken samt på fyra doriska kolonner ståendes i bänkraderna. Barriären har framskjutande

Kyrkorummet mot väster.

mittparti och kröns av en balustrad. Läktaren är bemålad i en bruten vit nyans med förgyllning i kapital och barriärens dekorativa detaljer som kanneleringar och meanderbård. Orgelläktaren och fasaden till kyrkans första orgel ritades av arkitekt Olof Tempelman 1808–09.

Korsarmen i norr som uppfördes på 1740-talet har precis som långhuset vitputsade väggar och högresta rundbågiga fönster. Taket är platt, reveterat och vitkalkat. Mittgången är belagd med rödbruna rektangulära tegelplattor och omges av lösa stolar och bord på furugolv. Östportalens dörrblad har ramverk med fyllningar som pryds av fyrpass och är bemålad i två grå kulörer. På ömse sidor om porten finns skärmväggar med samma utformning och färgsättning som dörrbladen. Skärmväggarna tillkom vid restaureringarna 2006–2008 och inrymmer pentry och förvaring. Vid samma tillfälle upptogs en lucka i golvet till det de Dellvigiska gravkoret.

Koret avskiljs från långhuset genom en bred triumfbåge och är likt långhuset välvt med ett kryssvalv med pilastrar. Såväl kor som absid har samma golvnivå och beläggning som långhuset. Absiden täcks av ett hjälmvalv och avdelas från koret av en tribunbåge.

Sakristian söder om koret har brädgolv och vitputsade väggar. Det ekådrade taket med inklädda takbjälkar med linjering i grönt och rött är det ursprungliga taket och togs fram vid restaureringen 2006–2008. Sakristian nås från koret genom en rakslutad fyllningsdörr med rundbågigt överljus och utifrån via prästingången i öster som har en rundbågig fyllnadsdörr i ek.

Kyrkorummet sett mot koret i öster. Till vänster syns den norra korsarmen.

Inredning och inventarier

Altaret med altaruppsats är ett renässansarbete i bemålat trä från slutet av 1500-talet. Mittpartiet med altartavlan flankeras av kopplade kolonnetter och vingar. Uppsatsen är bemålad i bruten vit kulör med förgyllda detaljer och kröns av en sol med förgylld strålkranz och treenighetssymbol i centrat. Altaret hade vid okänd tidpunkt höjts ett par decimeter, men återställdes vid restaureringen 2006–2008.

Altartavlan har växlat genom åren och nuvarande oljemålning med motivet ”Jesu bönekamp i Getsemane” är sannolikt ett sent 1800-talsarbete. I en beskrivning från 1747 sägs altartavlan ha motivet ”Den heliga nattvarden” medan den enligt en inventarieförteckning från 1830 framställer ”Jesu Kristi nedtagande från korset”. Den senare hänger idag i sakristian.

Altare och altaruppsats.

Altarringen har svarvade balusterdockor målade i bruten vit kulör. Innan restaureringen 2006–2008 stod den på ett upphöjt trägolv men är numera placerat direkt på korgolvet. Samtidigt kortades altarringen något och den tidigare gröna klädseln på knä- och handfall ersattes med ett rött tyg från Bogesunds väveri. Vid bytet av klädsel noterades att handfallet tidigare varit ekådrat.

Vid hörnet där korsarmen möter koret finns ett enkelt *dopaltare* som pryds av en liten version av den dansk-isländske skulptörens Bertel Thorvaldsens staty Den uppståndne Kristus.

Predikstolen som tillverkades 1641 var ursprungligen en så kallad läktarpredikstol, placerad i triumfbågen mellan långhus och kor, och anses vara den namnkunnige bildhuggaren Jacob Krembergs sista kompletta verk. Predikstolen målades och förgylldes 1658. På 1890-talet ekådrades den, men återfick sin ursprungliga färgsättning av konservator Osvald Oswald 1957. Korgen har fem tavlor i relief, mellan vilka det står skulpturer föreställande evangelister och apostlar. Ytterligare två reliefer som ursprungligen ingick i korgen är upphängda på ömse sidor om triumfbågen. Relieferna framställer Syndafallet, Födelsen, Korsfästelsen, Uppståndelsen, Himmelfärden, Pingstundret och Yttersta domen. I mitten av 1940-talet sänktes korgen och placerades på en murad och putsad sockel som ersatte ett svarvat understycke. Arkitekt för ombyggnaden var Eiler Græbe. Sedan restaureringen 2006–2008 är korgen placerad på pelare i furu och höjden återigen justerad. Den trappa med barriär som då tillkom har vangstycke och handledare i enkel vitlackerad stålkonstruktion samt plansteg i massiv ek.

Den ovanhängande *baldakinen* har fyrsidig form och är rikligt bemålad. Ljudtaket kröns av tre skulpterade överstycken varav det centralt placerade bär den danske kungen Christian IV:s namnchiffer, C4. Baldakinen bör med utgång från detta vara samtida med predikstolen.

Dopfunten i sandsten tillskrivs Mårten Stenmästare och är således från tiden för kyrkans uppförande. Funten står på ett murat fundament. Den rektangulära foten utgörs av två liggande lejon hållandes en bagge respektive ett människoansikte. Den cylinderformade och relativt höga cuppan pryds av en romansk palmettfris omgiven av repstavar. Till dopfunten hör ett dopfat i mässing tillverkat 1582.

Bänkinredningen utgörs av öppna kvarter med bänkar i trä, bemålade i olika nyanser av grått. De höga, skulpterade gavlarna har såväl nygotiska som nyklassicistiska drag och är identisk med bänkinredningen i närbelägna Hammarlunda kyrka. Bänkarna tillkom sannolikt vid restaureringen på 1890-talet och var då ekådrade. Nuvarande färgsättning härrör möjligen från 1957 då predikstolens ekådring avlägsnades. Bänkinredningen i korsarmen avlägsnades vid restaureringen 2006–2008 och ersattes med lösa stolar av modell S-312 i oljad ek med gråklädda sitsar, designade av Axel Olsson.

Herrskapsbänkarna närmast koret består av två rikt skulpterade och bemålade bänkgavlar med dörr som applicerats på bänkar av samma typ som den övriga bänkinredningen. Gavlarne är kopplade till tiden då Hjularöds gods innehade patronatsrätten till kyrkan och pryds bland annat av adelsvapen samt årtalen 1683 och 1688.

Predikstol och baldakin från 1640-talet.

Herrskapsbänkar från 1680-talet.

Orgeln har 13 stämmor fördelade på två manualer samt pedal och byggd av A. Mårtenssons Orgelfabrik i Lund 1961. Fasaden är tredelad med enkelt och modernistiskt formspråk samt öppet pipverk.

Kyrkans har två kyrkklockor. *Storklockan* i malm göts 1765 och är senare omgjuten, medan *lillklockan* är gjuten 1656.

De tre *epitafierna* som hänger i den norra korsarmen är precis som herrskapsbänkarna kopplade till Hjularöds gods. Två av dem bär det buchwaldska vapnet, medan det tredje visar ätten de Dellwigs vapen.

Bland övriga inventarier av särskilt kulturhistoriskt intresse kan nämnas en oljemålning föreställande den förste svenske prosten i Frosta Härad, Friedrich P. Sture med hustru, en nattvardskalk från 1650-talet vilken troligen är tillverkad av stockholmsmästaren Hans von Dort, en oblatask från samma tidsperiod samt en ljuskrona i malm från 1666. De tre sistnämnda föremålen är alla skänkta från innehavare av Hjularöds gods.

Kyrkogård

Kyrkogårdar som vi känner dem idag, med gångsystem, gravkvarter och gravmonument är ett fenomen som fick sitt genomslag först under tidigt 1800-tal. Medeltida kyrkogårdar var enkelt utformade, gräsklädda och trädlösa, med gravplatser av låga gravkullar utan särskild markering än möjligen ett enkelt träkors. I särskilda fall kunde liggande hållar förekomma, och i mer modern tid enkla träramar med blomsterplanteringar.

Harlösa kyrkogårds äldsta delar har med största sannolikhet varit utformade på liknande vis, och precis som för de flesta medeltida kyrkogårdar var dessa placerade i kyrkans absoluta närhet. De förnämsta gravplatserna, näst att begravas inne i kyrkan, var i kyrkans takdropp. Gravarna var vanligen samlade söder om kyrkan eller i öster i närheten av koret, men gravplatser i norr och väster var också brukligt.

Av ett syneprotokoll från 1682 framgår att kyrkogårdsmuren var 126 famnar lång, hade två portar och var murad i tegel, rappad och täckt med taktegel. Den geografiska avmätningsskattan från 1739 visar en i det närmaste kvadratisk kyrkogård, med en rektangulär utbyggnad i norra muren.

1850 skänkte C. G. von Schwerin ett halvt tunnland mark för att utvidga kyrkogården mot väster. I samband med detta planeras kyrkogården enligt de nya parkinfluerade idealen, med gravkvarter, gångsystem, trädplanteringar och sittbänkar. En ytterligare ökning av kyrkogården gjordes mot norr 1905, vilken nästan fördubblade ytan. På 1940-talet skedde utvidgningar eller förändringar i de äldsta delarna av kyrkogården. På 1980-talet anlades en minneslund och 2012–13 tillkom även askgravplats.

Harlösa kyrkogård fotograferad från väster. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Kyrkogården inramas av en trädkrans samt murar i natursten och häckar. Gångarna är belagda med singel, liksom merparten av kvarteren norr om kyrkan. I söder och väster dominerar istället gräs som markbeläggning. Kvarteren är symmetriskt planerade och gravplatserna inramas av mycket lågt klippta infattningshäckar. Växtligheten består i övrigt främst av formklippta barrträd som en och tuja, relativt glest förekommande och främst i något lägre skala. Gravvårdarna utgörs till största del av lägre stenar, vilka blev vanliga från 1930-talet och framåt, men även mer högresta vårdar typiska för det sena 1800-talet och tiden kring sekelskiftet 1900 förekommer.

Byggnader på kyrkogården

Strax norr om tornet står ett fristående gravkapell som uppfördes för familjen von Scwherin på Hjularöd 1831, det vill säga samtidigt som tornet. Kapellet är orienterat i nord-sydlig riktning och har rektangulär planform. Fasaderna är spritputsade och vitade medan sockel, port och fönsterluckor är svartmålade. Vid takfoten löper en kraftig gesims runt hela byggnaden. Sadeltaket har svartmålade skivtäckt plåt.

Nordost om kyrkan vid kyrkogårdens östra gräns ligger ett före detta bårhus som tillsammans med två senare tillbyggnader idag används som vaktmästeri och redskapsbod. Eslövs stadsarkitekt Helge Barkenius upprättade ritningarna 1944, men diskussioner om byggnadens placering gjorde att uppförandet inte genomfördes förrän under 1950-talet. Bårhuset är orienterat i öst-västlig riktning och har rektangulär planform, tegeltäckt sadeltak utan takutsprång och en kraftig gesims under takfoten. Fasaderna är vitputsade och gaveln över porten pryds av ett enkelt grekiskt kors i relief. Portens två dörrblad täcks av liggande kopparplåtar i förband.

I anslutning till bårhuset, norr om och i vinkel, ligger en låg och långsmal vitputsad ekonomibygnad med pulpettak efter ritningar av arkitekt Torsten Leon-Nilson 1964. I början av 1980-talet uppfördes direkt väster om denna ännu en ekonomibygnad, med större, rektangulär byggnadsvolym, vitputsade fasader och tegeltäckt sadeltak. För ritningarna stod ingenjör Rune Wikström.

Kulturhistorisk karaktärisering för Harlösa kyrkoanläggning

Harlösa kyrkby är belägen på en åsrygg nordväst om Vombsjön. Byn är sannolikt en av de äldsta byarna i Frosta härad och var under lång tid också dess största. Under 1900-talet växte ett stationssamhälle fram nere i dalgången och den utskiftade kyrkbyn uppe på åsen fick en perifer position i den tätort vi ser idag. Kyrkoanläggningen utgör på så vis en symbol för Harlösas tidigare och månghundraåriga bycentra, och speglar samtidigt den 1000-åriga kyrkliga traditionen på platsen.

Harlösa kyrka föregicks troligen av åtminstone en träkyrka på platsen, och uppfördes under sent 1100-tal som en romansk stenkyrka med långhus samt smalare och lägre

kor med halvrund absid. Senare under medeltiden tillkom västtorn och sakristia i söder. På 1400-talet valvslogs kyrkan.

Till sin exteriör är det idag de under 1700- och 1800-talen tillkomna byggnadsdelarna korsarm, västtorn och sakristia som tillsammans med de ursprungliga romanska byggnadsvolymerna karaktäriserar kyrkan. Utbyggnad av romanska kyrkor förekom i stor utsträckning under 1800-talet och speglar befolkningsökningen vid tiden. Harlösa kyrkas korsarm, som är ett typiskt exempel på en så kallad nykyrka vars syfte just var att göra rum för fler gudstjänstdeltagare, uppfördes dock redan på 1740-talet, vilket får anses vara ovanligt tidigt för sockenkyrkor i trakten. Sannolikt har det sin förklaring i att Harlösa var en av de största byarna i häradet, men också i det gravkor som anlades under nykyrkan för familjen de Dellwig på Hjularöd som också bekostade tillbyggnaden.

En ur arkitekturhistorisk och byggnadsarkeologisk synvinkel intressant detalj är de bevarade delarna av det medeltida tornet, vars övre våningar revs under 1800-talet. Botenvåning är sedan dess inkorporerad i långhuset, men tornet, som var lika brett som långhuset, är alltså tydligt avläsbart i exteriören. Dels då de rundbågiga fönstrens placering avviker från det romanska långhusets symmetri, dels genom det utstickande murverket i norr som inrymmer den gamla torntrappan. Torntrappan är dessutom synlig från kyrkvinden.

Interiört är det främst valvslagningarna i långhus, kor och absid som representerar kyrkans medeltida historia. Dessa byggnadselement, inte minst de ursprungliga romanska triumf- och tribunbågarna, har höga byggnadsteknikhistoriska värden och avgörande betydelse för upplevelsen av kyrkorummet. Den ursprungliga byggnadsvolymen i de romanska delarna är bevarade, men upplevelsen av kyrkorummet påverkas i hög grad av korsarmens och västtornets tillkomna volymer.

Altaruppsatsen, predikstolen och herrskapsbänkarna har höga konstnärliga värden. Predikstolen är den välkände bildhuggaren Jacob Krembergs sista verk och är därför särskilt intressant ur konsthistoriskt perspektiv.

Kyrkogårdens äldre delar, söder och väster om kyrkan, karaktäriseras av det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets kyrkogårdsarkitektur med relativt stora gravplatser, högresta stenar och i något fall inramning av smidesstaket. Norr om kyrkan präglas istället kvarteren av de mer småskaliga gravvårdar med lågt klippta infattningshäckar eller stenramar som blev vanliga från 1930-talet och framåt.

Det Schwerinska gravkoret och det tidigare bårhuset har betydande miljövärden för kyrkoanläggningen som helhet. Gravkoret representerar samma tidslager i anläggningshistorien som västtornet, men också relationen till Hjularöds gods. Familjen von Schwerin var också de som donerade mark för kyrkogårdens första större utvidgning vid ungefär samma tid. Bårhuset efter ritningar av Eslövs stadsarkitekt Helge Barkenius har i grunddragen hämtat sitt arkitektoniska uttryck från det klassicistiska gravkoret, men har samtidigt små men tydliga drag av ett mer modernistiskt formspråk.

Att tänka på:

- Medeltida byggnadselement som murverk, valvslagningar och rester av torntrappa och ursprungliga fönsteröppningar har höga byggnadsarkeologiska värden.
- Predikstolen är den välkände bildhuggaren Jacob Krembergs sista verk och har höga konstnärliga och konsthistoriska värden.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkogården ingår i fornlämningsområde Harlösa 65:1. Lämnningen avser bytomt för Harlösa by enligt 1740 och 1856 års kartor och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Underhållsplan för Harlösa kyrka, Högseröds Pastorat Skåne län (2004-12-28), ItArk Arkitektkontor AB, Helsingborg.

Rapport 2008:49 Harlösa kyrka – utvändigt och invändigt renovering, antikvarisk kontroll, 2006–2008, Regionmuseet Kristianstad, 2008.

Rapport 2009:33 Harlösa kyrka – Relikskrin? & byggnadslämningar, schaktningsövervakning 2006, Regionmuseet Kristianstad, 2009.

Björkelund, G. *Harlösa sockens historia*. Lund: Carl Bloms Boktryckeri AB, 1952.

Dahlberg, M. (red.). *Skåne – Landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Fritz, T., Stridsberg, S. *Harlösa kyrka*. Bygdeband, Sveriges hembygdsförbund: http://www.bygdeband.se/?post_type=attachment&p=2334564, hämtad 2015-12-01.
Lantmäteriet, Historiska kartor: <https://etjanster.lantmateriet.se/historiska-kartor/s/searchresult.html?archive=GEOIN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6175824&xMin=407105&yMax=6176824&xMax=408105>, hämtad 2015-12-01.

Länsstyrelsen Skåne, Kulturmiljöprogram: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/lund/Pages/Hammarlunda-Harlosa-Hjularod-Revingehed-Silvakra.aspx>, hämtad 2015-12-07.

Länsstyrelsen Skåne, Kulturmiljöprogram:
http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/kulturmiljos-trak/Pages/Kavlinge_a.aspx, hämtad 2015-12-07.

Platsbesök 2016-01-20. Informanter: Ellna Fride Andersson, Britt-Mari Martinsson, Christina Wressmark, Bo Åkesson.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2016-01-20

Fältinventering: Henrik Nilsson och Max Laserna

Foto (där inte annat anges): Henrik Nilsson och Max Laserna

Layout: Henrik Nilsson

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2016-10-17